سەرچاوەی دیوانی مەولەوی
کارێکی نوێ بۆ مەولەوی

محەممەد عەلی قەرەداغی
ئەندامی کارای ئەکادیمیای کوردی

مەولەوی یەکێکبووە لەو مەلا کوردانەی کە بە ڕاستی شیاوی ئەوە بووە پێی بگوترێت دوانزە عیلم و بگرە زیاتریش. مامۆستایانی کۆنمان کە ئیجازەیان وەرگرتووە و پێیان گوتراوە (دوانزە عیلم) بە راستی ئەو ئیجازەیان دراوەتێ و شیاوی ئەو ناوە بوون، چونکە چەندین عیلمی وەك- جگە لە نەحو و صەرف و بەلاغە و شەرع...- : (مەنتیق، حیکمە، هەیئە، جەبر، هەندەسە، عەرووز، قافیە، جەفر، رەمل)یان خوێندوە و زانیویانە. مەولەوی یەکێکبووە لەو مامۆستا مەزنانەی ئیجازەی لەو زانستانەدا وەرگرتوە و شیاوی ئەو ئیجازەیش بووە.

ئەوە بوە وەك لە شوێنەوارەکانیەوە دیارە- لە کەلام و فەلسەفە و مەنتیق و حیکمەت و.......شارەزا و مەلەوان بووە. سالی ۱۹۹۷ کە داویان لێکردم یەکێك لە زانا و شاعیرانی کورد بە جیهانی عەرەبی و ئیسلامی بناسێنم، مەولەویم هەلبژارد و باسێکم بەناوونیشانی (عبدالرحیم المولوی شاعر العقیدە والطبیعة والتصوف) نووسی و لە گۆڤاری (الادب الاسلامی)دا بلاوبووەوە (۱).

لێرەدا دەمەوێ ئەوە بلێم: مەولەوی وەك شاعری سروشت بووە و شیعرە بەرزەکانی لەو بوارەدا مایەی ڕێز و سەرسامیی شەیدایانی ئەدەبە،

بەرهەمەکانی دیشی لەوە کەمترنین. بە تایبەتی لە بواری عەقیدە و عەقیدەی کوردیدا کە ئەوەندە شوێن دەستی دیارە هیچ زانایەکی کورد نەیگەیوەتێ. ئەوەتا لە بواری عەقیدەی کوردیدا دانراوەکانی (عەقیدەی مەولەوی) و (زوبدەی عەقیدە) و (عەقیدەی مرضیة)ی نووسیوە. بە زمانی عەرەبی (الفضیلة)ی نووسیوە، بە زمانی فارسیش (فوائح)ی هەیە. جگە لەوەی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس — خودا پاداشتی بەخێر و نەبڕاوەی بداتەوە-شەرح و لێکدانەوەی لەو دانراوانە کردووە و چاپی کردوون، کێ دوای ئەو لایەکی لێکردوونەتەوە؟ ئایا جێگەی خۆی نەبوو چەند قوتابی خوێندنی بالاّ ئەم دانراوانەی مەولەوییان بکردایەتە جێگەی باس و مایەی وەرگرتنی بڕوانامەی خوێندنی بالاّ؟

ئایا جێگەی خۆی نەبوو کتێبی (الفضیلة) بکرایەتە سەرچاوەی باسێکی تێر و تەسەل و، لێکۆڵینەوەیەکی زانستییانەی لە سەربکرایەت و لە بەرگ و شێوەیەکی قەشەنگ و شیاودا پێشکەشی پێشکەشی کتێبخانەی عەرەبی و ئیسلامی بکرایەت، تا بە جیهانمان بوتایەت: ئەم پیاوە لە چیاکانی کوردستاندا ئەم زانست و زمانە بالاّیەی بەدەستهێناوە و، نە لە شارە گەورەکانی جیهان فێری ئەو زانستە بوە و نە خۆیشی مامۆستای مەدرەسەیەکی گەورە بوە تا تیایدا قاڵی ئەو زانستە رەوان و فراوانە ببێت.

یان کە گەلێ لە رۆشنبیران بە پەرۆشەوە بە شوێن دەقی پەخشانی کۆندا دەگەرێن، نەدەکرا لا لەو بکەنەوە کە ئەگەر بدۆزرێتەوە و بەراوردبکرێت، لەوانەیە مەولەوی یەکەم پەخشاننووسی شێوەی کرمانجی خواروو بێت؟ ئەمیش بە پێی ئەو دەقە هەشت لاپەڕەییەی کتێبێکی عەقیدەی مەولەوی بە پەخشانی کوردی کە من بۆ یەکەمجار لە بەرگی

هەشتەمی بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورددا بڵاومکردەوە و، دوور نییە ئەگەر بەخت یاربێت و نوسخەی تەواوی ئەو کتێبە بدۆزرێتەوە ئاسۆیەکی روناکتر و فراوانتر لە ژیانی رۆشنبیریی مەولەوی و بایەخدانی بە عەقیدەی ئیسلامی بۆ رۆشنبیرانی کورد لە ئاسمانی رۆشنبیری کوردیدا هەڵبێت و درن بە گومانی ئەوە بدات کە مامۆستایانی پێشوومان لایان لە پەخشانی کوردی نەکردووەتەوە.

مەبەستم لەم سەرەتا کورتە ئەوەیە بڵێم، بۆ دیوان و شیعرەکانیشی کە کە کێش و سەنگی زۆری خراوەتەسەر و لە کوردستاندا مەولەوی بە دیوانی شیعرەکانی زیاتر ناسراوە تا بەرهەمەکانی دی، کارێکی ئەوتۆ نەکراوە و دیوانی مەولەوی کە مامۆستای نەمر (مەلا عەبدولکەریمی مودەرپس) کۆیکردۆتەوە و لێی کۆڵیوەتەوە، لە سەر ئەو دیوانەیش و لە بەر رۆشنایی ئەویشدا چەند کاری دی کراوە و (لیریکای شاعیری گەورەی کورد)ی ئەنوەر قادر محەمەدیش کە کارێکی زانستییە بۆ مەولەوی کراوە، هەموویان کاری شیعر و دیوانی مەولەوییان نەگەیاندوەتە دوا قۆناغ و، هێشتا زۆری ماوە ئەوەی پێویستە بۆ شیعر و بەرهەمی ئەم کەڵە زانایە بکرێت. منیش کە هاتووم بۆ ئەم کۆڕە دەمەوێت لاقە کوللەی خۆم بخەمە سەر سفرە و خوانی ئەدەبی مەولەوی و بە بەشداربووانی ئەم کۆڕە پیرۆزە بڵێم هەرچەند من سواری ئەم مەیدانە نیم و بواری شیعری مەولەوی شاسواری قاڵبووی کۆڕ و کۆمەڵگەلێکی دەوێ مەردانە و سواچاکانە لە هەموو بوارێك بە سەرکەوتوویی پەڕیبێتەوە... بە هۆی ئەوەوە پتر لە چارەکە سەدەیەکە شەیدای شیعری مەولەویم و هەر هەل و دەرفەتێك رەخسابێت بێ فرسەت لەدەستدان قۆزتوومەتەوەو، رەنج و زەحمەتی زۆرم داوە و کێشاوە، بۆ سەرچاوەی دیوانی مەولەوی.

دەتوانم بە ترس و لەرز و داوای لێبوردن لە گیانی پاکی مەولەوییەوە پرکێشی ئەوە بکەم بڵێم : ئەو سەرچاوانەی من بەدەستم هێناون بۆ لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوی گومانی ئەوە دەبەم بۆ کەسی دیکە نەرەخسابن و، ئەوەندەم سەرچاوە لە دەستدایە ئەگەر خودای مەزن یارمەتیم بدات تەمەن و وزەی لەش بەبەریانەوە بێت منیش بەش بەحاڵ و توانای خۆم بەشی خۆم بخەمەسەر خەرمانی لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوی و، هیوادارم بەو کارەیش هەنگاوێ یان قۆناغێ کاری لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوی بەرەوپێش بروات.

(سەرچاوەی دیوانی مەولەوی)

سەرچاوەی دیوانی مەولەوی یان هەر شاعیرێکی دیکەی کلاسیکمان (دەسخەت و کەشکۆڵ و دەسخەتی کۆن)ن، کە ئەدەبدۆستان و رۆشنبیرانی کۆنمان هەر کەس بۆ خۆی یان بۆ کەسانی دی و مامۆستا و میرانیان نووسیونەتەوە. دەبێ ئەوەیش لە بیرنەکەین تا ئێستا سەرجەمی دیوانی هیچ شاعیرێکی کۆنمان بە دەستخەتی خۆی نەدۆزیوەتەوە و لە دەستدا نییە. بۆیە دەبێ بگەرێین بە شوێن دەستخەتدا و تا زۆرمان دەستبکەوێت کەمە، بەڵکو ئەنجام بگەینە دەستخەتێ- یان دەستخەتگەلێ کە نزیک بە چەرخی شاعیر بێت، یان شاعیر ئاگای لە نووسینەوەی بووبێت، یان لەبەر دەستخەتی شاعیر خۆیدا نوسرابێتەوە.

لەم روانگەوە هەولی زۆرم داوە و مەودای گەران و هەوڵەکانم فراوانکردووە، تا سنووری پارچەکانی کوردستانی بەزاندوە و، دەست و دەم و دەنگم بە هەر دڵسۆزێك گەیشتبێ داوای یارمەتیم لێکردوە و گەلێکیشیان بە دەنگمەوە هاتوون و رەنج بە زایە نەبووم و کەرەستەیەکی

باشـم بەدەسـتهێناوە، کـە هەنـدێکیان پێـشتر هـەواڵیان زانـراوە و، بـە شـێوەیەك لـە شـێوەکان سـوودیان لێـوەرگیراوە، هەندێکیـشیان تـا ئێـستە دەستی لێکۆڵەر و شەیدایان و دەروێشانی مەولەوییان پێنەگەیشتوە.

لێـرەدا سووچـێکی بـەرووبوومی تێکۆشـانم بـۆ کەرەسـتەی دیـوانی مەولـەوی بـۆ ئێـوەی ئـازیز و خـەمخۆرانی ئـەدەبی رەسـەنی کوردی بـاس دەکـەمن بـەڵکو بەیارمـەتی خـودا بـەم کـارە رەنـی خـەرمانی ئـەدەبی مەولەوی فراوانتر و شکۆدارتربێت.

پێش هەموو شتێك دەڵێم: تەنها مـن نـیم لەسـەر رێگـەی ئـەم کاروانـە پیرۆزە لەسەرخۆ — پاڵم گەسـتم ورد ورد هـەنگاودەنێم/ بـەڵکو لەوانەیـە کەسـانێك هـەبن کـە مـن یـان گـشتمان ئاگامـان لێیـان نـەبێت زۆر لـە مـن بەسۆزتر و زانستییانەتر کار بۆ مەولەوی بکەن و کاری باش و کەرەستەی باشتریـشیان بـۆ رەخـسابێت. هـەروەها ئـەوەیش دەڵـێم: پـێش ئێمـەیش کەسـانی دی هـەبوون بـە سـۆزەوە لەسـەر ئـەم رێگـە پـیرۆزە رۆیـشتوون و شـەویان داوەتـە دەم رۆژ و بـە توانـای بـاش و، پـشووی قـووڵ و، هیـوای ئەنجامدانی کاری گەورە رێگەیان بڕیوە, بەلأم مەرگ مۆڵەتی نـەداون و لـە سەرەتای، یان لە نیوەی، یان لە نزیکی کۆتاییی رێگەیاندا لە پێکەوتوون و بارگە و بنەیان بێ خەمخۆر ماوەتەوە.

یەکێك لەو شاسوارانەی رێگای کاروانی مەولـەوی کە رەنگـە زۆر کـەس ئاگایـان لێـی نـەبێت (د. محەمـەد صـدیقی مـوفتی زادە)یـە. ئـەم مامۆسـتا بەرێزە (خ) یەکێکبووە لەو شەیدایانی بەرهەم و دیوانی مەولـەوی و کـاری گـەورەی بـە دەسـتەوە بـووەو، پرۆژەیـەکی بـۆ کۆکردنـەوە و لێکۆڵینـەوەی دیـوانی مەولـەوی داناوەکـە لـەوە و پـێش کـاری وەهـا نـەکرابوو، ئەگـەر بکرایـەت ئـەنجامی بدایـەت لەوانـە بـوو کـاری مەولـەوی یەکـسەرە

بکردایەتەوە و، پێویست بەوە نەبوایەت ئێمە مانان خۆمان بخەینە ئەو بوارە، چونکە وەك خۆی نووسیویەتی: (ئەم کتێبە لە چەند بەرگدا نووسراوە. بەرگی یەکەمی بۆ نموونە بلاْوئەکرێتەوە، لە زانایان و ئەدیبانی کورد تکائەکەم هەر جۆرە پێشنیار و رەخنەیەکیان هەیە رایگەیێنن).

بەلاْم بەداخەوە مەرگ مۆلەتی نەدا و پرۆژەکەی لە سەرەتادا بوو کە کۆچی دوایی کرد. بەوە باشبووە دوای کۆچی دوایی خوالێخۆشبوو (د. کەمال فوئاد) بە هەندێك لە مسوەدە و نووسراوەکانیدا دەگات و دەیانپارێزێ. کە زانی من بەهیوای کارکردنم بۆ دیوانی مەولەوی شەرەفی پاراستنی ئەو بەشەی پرۆژەکەی د. محەمەد صدیقی بە من سپارد و ئێستە وەك ئەمانەتێکی مێژوویی و ئەدەبی لە خزمەتیاندام. هەروەها د. کەمال وتی د. محەمەد صدیق (١٢) کەشکۆڵ و بەیاضی شیعری مەولەوی و شاعیرانی کوردی لەبەردەستدابووە کە ئەوانە سەرچاوە و کەرەستەی کارەکەی بوون. خۆشبەختانە توانیم وێنەی هەندێکیان بە دەستبهێنم و ئێستە لە خزمەتیاندامو، لەم هەلەدا یەکێکیان بە کورتی بە ئێوەی بەرێز دەناسێنم. بەلاْم پێش ئەوە لەوە کورتتریش باسی چەند سەرچاوەیەکی دیوانی مەولەوی دەکەم کە یان ئەسڵەکانیان یان وێنەیانم دەستخستووە و بە هیوام سەرچاوەی پرۆژەکەم بن.

کەشکۆڵی شێخ حیسامەدین

-١-

پێش هەموو شت دەبێ ئەوە بڵێم: ئەم کەشکۆڵە لەتەك ئەوەدا یەکێکە لە کەشکۆڵە هەرە نایاب و کەموێنەکانی ئەدەبی کوردی و، لە

هەمان کاتیشدا سەرچاوەیەکی دەگمەنی دیوانی مەولەوییە، من نەمدیوە و نەمخوێندوەتەوە کەس هیچی لەبارەوە نووسیبێ، هەروەها سوودیشی بۆ لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوی لێوەرنەگیراوە.

ئەم دەستخەتە لە شێوەی (بەیاض) دایە، نزیکەی (٥٠٠) لاپەڕەیە، بایەخی زۆری پێدراوە، بە جۆگەلە بەش بەشکراوەن قەراخەکانی زەرکەفتکاری کراوە، بە خەتی چەند کەسێك نووسراوەتەوە، یەك لە یەك خەتیان خۆشتربووە، لاپەڕەی (١٦) دێڕی تێدایە، پێوانەکەی (٢٠×١١)یە. هەندێك کەمتەرخەمیکردن لە عاستیدا پێوەدیارە، تەڕبووە، شپرزەبووە، بەڵام کەمی لەناوچووە.

لە شوێنێکیدا مێژووی ساڵی (١٣١٨ك= ١٩٠٠ز) پێوەیە. چەند کەس بەشدارییان لە نووسینەوەیدا کردوە لەوانە:

١- (محەمەد حەسەنی کوڕی ئوەیسی عوسمانی) کە زاناو شاعریش بووە.

٢- گوڵباخ محەمەد عەلی.

٣- محەمەد سەعید.

یەکێك ماوەیەك ئەم دەستخەتەی لەلا بووە، بایەخی تایبەتیی بە دیوانی مەولەوی تێدا داوە، بەیت بەیت شیعرەکانی مەولەوی ژماردوە، بەو ژمارەی ئەو بەیتەکانی مەولەوی لەم دەستخەتەدا گەیشتوونەتە (١٤٦١) بەیت. یەکێك لە نووسەرەکانی ئەم کەشکۆڵە لە کۆتایی نووسینەکەیدا نووسیویە:

((فی حالة العجز والندمان كتبة العبد الاثيم الجانی الفانی من يسمی بمحمد عار الاسلام وناكس الراس عند رسول الامجد المعروف بسعيد الديوان، (شقی الوری فی الحساب والميزان فايزا بتقبيل تراب اقدام مرشدة

الارشد، قطب الارشاد، وغوث العباد ومغيث البلاد، ووسيلة العصاة فى المبدا والميعاد، كهف الغرباء، وملاذ الفقراء، ابى الضعفاء وللايتام، عماد الاسلام. الشيخ على الملقب بحسام الدين- رضى الله عنه وارضاه وجعلنى الله فداه- فى (باغةكون) ٣٠ جمادى الاولى ١٣٣٨)).

وێنەی ئەم دەستخەتەم لایە.

ئەم دەستخەتە بۆ لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوی یەکێکە لە سەرچاوە پڕبایەخەکان و گەلێ جیاوازی لە تەك چاپەکەدا هەیە، وەك بەرکوتێك ئەمە دەنووسم:

یار وەفادار شەرت و بەین بێ شۆ

چون نووری دیدەی مەعدوومی مەبۆ

وەختێ بەندەی وێش وەی حاڵ وەی چەم دی

ئەسرین وە چەمدا ڕێزاو پەشێو بی

لە چاپەکەدا لەسەری نووسراوە : ((مەولەوی ئەم دوو شیعرەی بە بۆنەی کوێربوونییەوە وتوە)) بەڵام لە دەستخەتەکەدا لەسەری نووسراوە: (رباعى باسم احمد).

لە دەستخەتەکەدا چوار خشتەکییەك هەیە لە سەری نووسراوە: (کۆماسی) واتە چوار خشتەکی ئەحمەد بەگی کۆماسین ئەمەیش دەقەکەیەتی:

ئەر بۆپرۆزێ وە مەڵاڵەوە

یاوا وەلای تۆ جە شەماڵەوە

ئانە بۆپرووز سفتەی جەرگمەن

مەعلوومەن (مەعدووم ؛) وادەی مەرگمەن

لە ژێر ئەمەیشدا نووسراوە (معدوم در جواب)

واتە مەعدووم لە وەڵایدا وتوویە:

ئارەزووی ئامای مەرگ وێت کەردەن

گۆیا خەڵاصیت وە دڵ ئاوەردەن؛

هەی پەی وێت نەوۆ، دۆسەکەی گیانی

صەد بۆ پرووز بۆ تۆ هەر بمانی

ئەم چوارینەی دوایی کە هی مەولەوییە لە دیوانە چاپەکەیدا هەیە، بەڵام نە چوارینەکەی کۆماسی هەیە و، نە باسی ئەوەیش هەیە کە چوارینەکەی وەڵامی چوارینی کۆماسییە.

پارچەی:

دنیا نە گێجاو تاریکە شەو بێ

جە لاو رۆشنیش جەلا چون خەو بێ

لە کەشکۆڵی شێخ حیسامەدیندا چوار بەیت پێش ئەم سەرەتایە هەیە کە ئاوایە:

ساقی دەست چەرخ هەم ها نەکاردا

تای تانتەی دووریش وەستەن وە داردا

سەرووەخت هەستیی جە دەس وەردامەن

تەدارەك خەستەی ئارۆ فەردامەن

تەمامەن بەراست قەبض و حەواڵەم

دێرەن کەرەم کەر بدەر پیاڵەم

تا هیممەت وازوون وە یەك پەیمانە

خاڵی بۆ جێمەیچ گۆشەی مەیخانە

بـە پێـی دەسـتخەتەکەیش سـاڵی (١٢٧٥) بـۆ کۆچـی دوایـی شـێخ عەبدوڕەحمان دانراوە- کە پارچە شیعرەکە بەو بۆنـەوە وتـراوە- بـەڵام لـە دیوانە چاپەکەدا ساڵی (١٢٧٧) دانراوە (٢).

کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵای مەریوانی

(٢)

ئـەم کەشـکۆڵەیش یەکێکـە لـە کەشـکۆڵە مەموێنـە و پـڕ بایەخـەکانی کتێبخانـەی کـوردی، بـەری ڕەنجـی (٣٣) سـاڵی مامۆسـتای ئـەدیب و مەولەویناس و مەولەویزانی کورد مـەلا عەبـدوڵای مەریوانییـە، ئـەو مـەلا عەبدوڵای کە بە قسەی عەلادین سـەجادی: یەکـەم کەسـبوو مەولـەوی بـە ناوچەی سلێمانی ناساندو، دەستی ڕاستی پیرەمێردی نەمر بوو لـە گۆڕانی شـیعرەکانی مەولەویـدا بـۆ شـێوەی سـلێمانی و بـە نـاوی (ڕۆحـی مەولەوی)یەوە چاپکرا.

ئـەم کەشـکۆڵەیش یەکێکـە لـەو کەشـکۆڵانەی تـا ئێـستە بـۆ دیـوانی مەولەوی سوودی لێوەرنەگیراوە. پـتر لـە (٣٣٠) لاپەڕەیـە، پێوانەکـەی (٢٤× ١٠)یە لە سەر شێوەی بـەیاض نووسـراوەتەوە. لـە ساڵی (١٣٠٧ك= ١٨٩٤ز) تـا ساڵی (١٣٤٠ك= ١٩٢١ز) ئەم کەشکۆڵەی بە دەستەوە بووە و کـاری تێـداکردوە و هاوڕێی شەو و ڕۆژی بووە. مامۆستای مەریوانی لەم کەشـکۆڵەدا بایـەخی زۆری بـە شـیعری مەولـەوی داوە، لـە سـەرەتای شـیعرەکانی مەولەوییـەوە نووسیویە: ((فهرست كلام افصح الشعراء الاكراد مـلا عبـدالرحيم مـتخلص بمعدوم — عليه الرحمة-)).

لـە (٩٥) لاپـەڕەی دەسـتخەتەکەیدا (١١٦) پارچـە شـیعری مەولـەوی نووسیوە (٣).

مامۆستا ئەحمەد کوڕی مەلا حەمەئەمینی کوڕی مەلا عەبدوڵای مەریوانی بە شیاوی ئەوەی زانیم ئەم ئەمانەتە بپارێزم و شەرەفی ئەوەی پێدام لە خزمەت ئەم کەشکۆڵەدا بم و سوودی لێوەربگرم. زۆر سوپاسی دەکەم و ئەم کەشکۆڵەیش بە یارمەتی خودا سەرچاوەیەکی باشی دیوانی مەولەوی دەبێت.

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

(٣)

یەکێکە لە کەشکۆڵە رەنگین و رازاوە و کەموێنەکانی کتێبخانەی کوردی, ئەم کەشکۆڵە کە بەری رەنج و شەونخوونی مامۆستای جوانەمەرگ مەلا فەتاحی کاگردەڵییە (١٣) ساڵ کاری تێداکردوە، بەرهەمی پتر لە (١٠٠) شاعیری کورد و عەرەب و فارسی تێدا کۆکردوەتەوە. بایەخی زۆری بە شیعرەکانی نالی و سالم و مەولەوی و کوردی و گەورە شاعیرانی کورد داوە.

ئەم کەشکۆڵە (٧٢٨) لاپەڕەیە، پێوانەکەی (٢٣×١٣)یە، ژمارەی دێڕەکانی لاپەڕەکانی وەك یەك نین. ساڵی (١٣٣٠) و دەوروبەری نووسراوەتەوە. مەلا فەتاح (١٤٤) لاپەڕەی بۆ دیوانی مەولەوی تەرخانکردوە, بە وردەکارییەکی جوان و خەتێکی خۆشەوە دیوانەکەی نووسیوەتەوە، گەڵێ باس و موناسەبەی لە سەر شیعرەکان نوسیوە، ئەو شوێنانەی بۆ خوێندنەوە زەحمەتن سەر و بۆری بۆ کردوون. جارجار لە پەراوێز و ناو دێڕەکاندا بە فارسی مانای شیعرەکانی کردوە. هەر لە بارەی بایەخدانیەوە بە دیوانی مەولەوی و کەڵە شاعیرانی دیکەی کورد لە سەرەتای دیوانی مەولەوییەوە بە فارسی شتێکی نووسیوە ئەمە کورتەکەیەتی:

هەزارجار بە خودا؛ هەزار هەزارجا بە خودا و بە قورئان و بە پێغەمبەر سوێندم خواردوە و سوێند دەخۆم؛ ئەم کوللیاتی مەولەوییە لە گەڵ شیعری نالیدا تا گیان لە لەشمدا بێت نە بە کەسی دەبەخشم، نە بە کەسی دەفرۆشم. با کەس خەیاڵی خاو نەکات و گەوهەری خۆی لە سەنگ نەدات ؛ چونکە بە زەحمەتێکی زۆر دەستم خستوە، جێگەی تەکلیف نییە؛.

دەبێ ئەوە بڵێم: ئەم پیاوە جوامێرە لە سەر ئەو سوێندەی خۆی ماوە تا ئەنجام لە کێشەیەکی خێڵەکیدا شەو لە جێگەدا تەقەی لێکراوە و پێکراوە و هیوای ژیانی نەماوە. لەو کاتەدا بە خوڕ خوێن لە زامەکەی ڕۆیشتوە لە بیری کەشکۆڵەکەیدا بوەو، ماڵی خوالێخۆشبوو (شێخ صدیقی نێرگسەجاڕی) بە باشترین شوێن بۆ پاراستنی ئەو ئەمانەتە مەزنە زانیوە. بۆیە کەشکۆڵەکەی بەوان سپاردوەو، گیانیشی بە خودای مەزن سپاردوەتەوە.

ئەم کەشکۆڵە لای ئەو نەوە بە باشی پارێزراوە و ئێستە لە لای مەلا سیروانی کوڕی شێخ موحسنی کوڕی شێخ ئەنوەری کوڕی شێخ صدیقی نێرگسەجاڕ پارێزراوەو، من بە ئەمانەت لە مەلا سیروانم وەرگرتوە و لە لای منە بە هیوای ئەوەی بە یارمەتیی خودا کاری لە سەربکەم. دەبێ ئەوە نەبوێرم کاتی خۆی کە خوالێخۆشبوو مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس خەریکی لێکۆڵینەوەی دیوانی مەولەوی بوە ئەم کەشکۆڵەی لە دەستدا بوە و، بە ناوی شێخ ئەحمەدی شێخ صدیقی نێرگسەجاڕەوە ناوی هێناوەن بەلاَم وەك پێویست سوودی لێوەرنەگرتوە و دەکرا لە رووی ئەم کەشکۆڵەوە دیوانەکەکەی گەلێ دەوڵەمەندتر بکردایەت(٤).

گوڵزاری بەهار

(٤)

ئـەم کەشـکۆڵە پاشمـاوەی یـەکێك لـە کەشـکۆڵە هـەرە رەنگینـەکانی کتێبخانەی کوردییە، زۆر شڕ و پەڕپووت و شپرزەبوو، لە گوێی گۆڕابوو لای مامۆستایەك خستبوویە توورەکەیەکەوەو لێم کڕی و بووژانمەوەو، کردم بە سەرچاوەی سەرەکی بەرگی شەشی کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی، لەوێدا بەسەرهاتەکەیم نووسیوە. ئەم کەشکۆڵەیش یەکێکە لە لە کەشکۆڵە کەموێنەکانی ئەدەبی کوردی. لە زیاد لە (٩) جێگەیدا ناو بوناو شیعری مەولەوی تێدایە/ دیارە زۆری تیداچوە، چونکە ئەمیش بایەخی بە شیعری مەولەوی داوەن لە جێگەیەکدا نووسیویە:

((بحمـد اللـة وحـسن توفبقـه تمـام شـد شـعارات جنـاب مولـوی -علیـه الرحمـة- و سـائر غزلیـات او، کـلام احمـد بیـك کوماسـی و ولی دیوانـه و سائرین رحمهم الله فی الدارین یوم جمعه ١٣٣٢. حرره محمد)).

ئەمـەی لـە کەشـکۆڵەکەدا مـاوە (٣٠٦) لاپەڕەیـە دوا مێـژووی سـاڵی ١٣٣٣ك= ١٩١٤ز (٥).

ئەم کەشکۆڵەیش لە لای خۆم پارێزراوە.

کەشکۆڵی شێخ ئەحمەدی شاقەلا

(٥)

ئـەم کەشـکۆڵە ئـەو کەشـکۆڵەیە کـە مامۆسـتا مـەلا عەبدولکـەریمی مودەڕیس لە پێشەکی دیوانی مەولەویدا باسی چەند کەشکۆڵی دەکا کە هەواڵی زانیون و شوێنیانی زانیوە و هەوڵیداوە دەستینەکەوتوونو، لەو بارەوە نووسیویە: (٠وەك زانیومە لای بەگزادە جافەکانی کەلار و لای

منداڵەکانی شێخ رەسووڵی گۆمەتی قەرەداغ و لای شێخانی شاقەلاّ و سەرشیوی سەقز و لای.....))

مـن وێنـەی ئـەم کەشکۆڵەم لای مامۆستا حەمـەی حەمەباقییـەوە دەستکەوت زۆر سوپاسی دەکـەم، لـە بـەرگی هەشـتەمی بووژانـدنـەوەی مێژووی زانایانی کورددا سوودم لێوەرگرت- دوایی دەگەڕێمەوە سەری_.

بەهاری ٢٠٠٩ ز چوومە سەقز لە تەك بـرای بـەڕێز مامۆستا عیرفانی پارسادا چووینە مـاڵی مامۆستا عـەلی شـەهابی کـە لـە بنەماڵـەی شـێخ ئەحمەدی شاقەلاّیە و نوسخەی ئەصڵی کەشکۆڵەکە لای ئـەو پـارێزراوە. دوای چەند راوەرێوی و، چەند وەعظ و موحاضەرەو، باسی ئەوەی کە ئەو جـۆرە شـوێنەوارانە مـاڵی میللـەتن و نـابێ رێگـەی سـوودلێوەرگرتنیان لێبگیرێت.. کەشکۆڵەکەی پیشاندامو پێموت: من نوسخەم لە لایەو بەشێکم بڵاوکردوەتـەوەو، ناوونیـشانەکانیم دایـی، بـەڵێنی ئـەوەی پێـدام دوایـی مامۆستا عیرفـان بـچێتەوە لای و بـە کـامێرا وێنـەی هـەموویم بـۆ بگـرێ. بـەلاّم بـە داخـەوە دوایـی لـە بەڵێنەکـەی پاشگەزبوەوە و ئێستەیش هـەر چاوەڕێم!.ئەم کەشکۆڵە جگە لەوەی یەکێکە لە کەشکۆڵە هـەرە نایابـەکانی کتێبخانـەی کـوردی و بایـەخێکی زۆری تێدا بـە شـیعری مەولـەوی دراوە. دوو خاڵی جێگەی بایەخی فرەی تێدایە:

یەکەم: چەند نامەی مەولەوی تێدایە کە لە کەشکۆڵەکانی دیدا نین.

دووەم: لـەم دەستخەتەدا پاشمـاوەی دانراوێکـی مەولـەوی هەیـە بـە پەخشانی کوردی، کە وا بزانم کەس پێش من هەستی پێنەکردوە و باسی لـە هـیچ سەرچـاوەیەکدا نییـە. ئـەوەبوو مـن لـە بـەرگی هەشـتەمی بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورددا بڵاومکردەوە (٦).

بەمەیش دەرگایەکی دیکە لە بلیمەتییەکانی مەولەوی دەکرێتەوە و ئەگەر بە وردی مێژووی دانانی مەولوودنامەکەی شێخ حسەینی قازی و ئەم دانراوەی مەولەوی بزانرێت، دوورنییە مەولەوی یەکەم پەخشاننووسی کورد بێت بە کرمانجی خواروو ئەگەر وایش نەبێ ئەوە هەر لە سەردەمی شێخ حسەیندا و شانبەشانی ئەو پەخشانی کوردی نووسیوە.

ئەم"خ مەحموود ناوێك نووسراوەتەوە، چونکە لەوێدا عەبدولەتیف ناوێك چەند بەیتێکی نووسبیوە و نووسیویە: بە فەرمانی شێخ مەحموود نووسیومن. ئەم"وەی بەیاضدایە، تا لاپەڕە (١٦٥)ی شیعر و بەرهەمی مەولەوییە، لەوەیش بەولاوە ناو بەناو شیعری مەولەوی تێدایە. ناتەواوی و پچڕانی تێدایە بە خەتی (نستعلیق) نووسراوەتەوە, ناوی نووسەرەوەی دیار نییە هەروەها مێژووی نووسینەوەکەی, پێوانەکەی (١٥×٩)یە.

کەشکۆڵی مینبەری

(٦)

ئەم کەشکۆڵەیش یەکێکە لە کەشکۆڵە فرە رەنگینەکانی کتێخانەی کوردی و سەرچاوەیەکی دانسقە و دەگمەنی دیوانی مەولەوییە. لە سەر لاپەڕەی یەکەمی بە فارسی شتێك نووسراوە کە ئەمە کوردیەکەیەتی:

ئەم سیعرانە لە رووی نوسخەیەك کە خوالێخۆشبوو مەولەوی مەعدوومی لە کەناری کتێبێکدا بە خەتی خۆی بۆ خوالێخۆشبوو ماموستای مینبەری بە یادگار نووسیویەتیەوە...بۆیە لە شێوەی ژمارەو روونووسکردنیدا هیچ جۆرە گۆڕانکارییەك نەکراوەو، ئەم وەك ئەو وایە. لە کۆتایی ئەو شیعرانەوە ئەم عیبارەتەی خوارەوەی فەرمووە:

((در خواطر محبانی جانی، سوزش مشتاقان و ارزومندان جنانی، چە در لباس تازی و دری و، در کرباس گورانی تفاوت نخواهد فرموود، وبر بی التفاتی نخواهد افزود. اری هریکی اصطلاحی داده ایم، هر یکی سیرتی بنهاده ایم، پس فقرات فقرات گویای خاموش نایب فقیر مدهؤش است. یسلم علیکم وعلی من لدیکم- عبدالرحیم معدوم-)).

هەرچەند من لەم نوسخەیە بێگومان نیم، ئەگەر بچێتەسەر و وەك نووسراوە وەهابێت، ئەوا ئەمە یەکەم نوسخەی دیوانی مەولەوی دەبێت لە بەر دەستخەتی خۆی نووسرابێتەوە و لەدەستدابێت. هەر چۆن هەبێت ئەم دەستخەتە (١٣١) لاپەڕەیە بە خەتێکی (نستعلیق)ی خۆش نووسراوەتەوە. لاپەڕەی (١٦) بەیتی تێدایە. سەرچەم (١٨٨) پارچە شیعری مەولەوی تێدایە، دەستخەتەکە بەس شیعری مەولەوی تێدایە. زیاد لە (١٥) پارچەیان لە دیوانە چاپەکەی مامۆستای مودەڕیسدا نین. ناتەواوی و کەموزیادی تێدایە، لەوە دەچێت نوسخەکە ناتەواوبێت. وێنەیم لە مامۆستا حەمەی حەمەباقییەوە دەستکەوت، سوپاسیدەکەم، نازانم ئەسڵەکەی لای کێیە.

کەشکۆڵی نایاب

(٧)

ئەم ناوەم بۆ ئەم بەیاضە دانا، چونکە بەڕاستی یەکێکە لە کەشکۆڵە هەرە نایابەکانی کتێبخانەی کوردی و،لە بەر ئەوەی کۆتایی نەماوە و ناوی نووسەرەوەی نازانرێت، ئەم ناوەم بۆ پەسەندکرد. ئەم دەستخەتەیش یەکێکە لەو دەستخەتانەی پێش من کەس بۆ کاری دیوانی مەولەوی سوودی لێ نەبینیوە.

من ئەم نوسخەم لە ساڵی حەفتاکاندا دەستخست و، دواتر لە تەك چەند نوسخەی دیکەی دیوانی مەولەویدا بابەتێکم لێ پێکهێنان بە ناوونیشانی (شارۆیەك لە باخچەی ئەدەبی مەولەویدا، لە گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد بلاّومکردەوە (٧).

ئەم دەستخەتەیش لەوانەیە کە بەخت یارنەبوە نەکەوێتە بەر چەپۆکی چەرخی چەپگەرد و بە سەلامەتی بمێنێتەوە. لە کۆتاییەوە ناتەواوە و نازانرێ چەندی لەناوچوە. ناو بوناویش لە پێنج جێگەدا ناتەواوی و کەوتن هەیە کە مەگەر خودا بزانێ کەوتوو و تێداچووەکان چەند بوون.

ئەوەی کە ماوە (١٣٠) لاپەڕەیە، لاپەڕەی (٨) بەیتی تێدایە، بەشی زۆری شیعری مەولەوییە، لە چەند جێگەدا شیعری (ئەحمەد بەگی کۆماسی و کاکە ئەحمەدی مەجزووب و شێخ حەسەنی مەولاناوایی و وەلی دێوانە)ی تێدایە. لە شێوەی (بەیاض)دا نووسراوەتەوە، پێوانەکەی (٢٠×١١)یە بە خەتێکی (نستعلیق)ی زۆر جوان نووسراوەتەوە، قەراخی لاپەڕەکان و ناوەڕاستەکانیشی جۆگەلە- جۆگەلە کراوە. گەلێ پەخشان و بۆنەی وتنی شیعرەکانی بە کوردی و فارسی تێدایە. بە بۆنەی ئەو پەخشانانەوە- کە پەخشانی مەولەوین- گومانی زۆرم بۆ ئەوە دەچێت کە لە بەر نوسخەی مەولەوی، یان لە بەر نوسخەی لەبەر نوسخەی مەولەوی نووسراوە- نووسرابێتەوە. سەرچاوەیەکی پڕسوودی دیوانی مەولەوییە.

کەشکۆڵی عەبدولقادر

(٨)

ئەم کەشکۆڵەیش یەکێکە لەو کەشکۆڵانەی بایەخی زۆری بە دیوانی مەولەوی تێدا دراوە و بەشی هەرە زۆری بۆ شیعرەکانی ئەو تەرخانکراوە. دەستخەتەکەی (١٥٤) لاپەڕەیە. (١٢٥) لاپەڕەی زیاتری بەس شیعری مەولەوییە، (١٢٨) پارچە شیعری مەولەوی تێدایە.

بە خەتێکی (نستعلیق)ی مامناوەندی نووسراوەتەوە. گەلێ بۆنەی شیعرەکان و ڕوونکردنەوەی تێدایە. دەستخەتەکە شپرزە و دڕاو و دڵۆپەلێدراوە، سەرەتا و کۆتایی دیار نییە، مێژووی نووسینەوەی پێوە نییە، لە یەك شوێندا ناوی نووسەرەوەیەك هەیە کە ناوی عەبدولقادر بووە. گومانیش لەوە دەکرێت بەلای کەمییەوە دوو کەس لە نووسینەوەیدا بەشدارییانکردبێت.

ماوەیەك لە لای کەسێك بووە کە نازانم کێیە- قەڵەمی تێبردوە و هەندێك شتی تێدا نووسیوە و، لە گەڵ ڕۆحی مەولەویدا بەراوردیکردوە، لەسەر هەندێك لە پارچە شیعرەکانی نووسیوە، لە ڕۆحی مەولەویدا نییە.

(پێوانەی دەستخەتەکە (١٩×١٤)ە، لاپەڕەی (١١) بەیتی تێدایە. هەندێ شوێنی لاپەڕەکانی لێن دڕاوە و پواوەو، بەوەیش بەشێك لە شیعرەکانی تێداچوون. شیعری (وەلی دێوانە) و چەند شاعرێکی دیکەیشی تێدایە. وێنەی لە کتێبخانەکەمدا هەیە. بڕواناکەم سوود لەمەیش بۆ چاپی دیوانی مەولەوی بینرابێت.

کەشکۆڵی تۆفیق

(٩)

ئەم کەشکۆڵە شیعری گەلێ لە شاعیرانی فارس و کورد و عەرەبی تێدایە.بایەخێکی تایبەتی بە شیعری مەولەوی دراوە تیایدا. یەکێك- کە نازانرێ کێیە- بەیت بەیت شیعرەکانی مەولەوی کە لەو کەشکۆڵەدان ژماردوە. تێکڕای بەیتەکان گەیشتوونەتە (٩٦٢) بەیت.بە خەتێکی جوانی (نستعلیق) نووسراوەتەوە، چەندین کەس بەشدارییان لە نوسینەوەیدا کردوە، تەنها لە یەك شوێنیدا نووسراوە: لە بەر خاتری نووری چاوم تۆفیق نووسیمەوە. بۆنەی شیعرەکانی تێدا نییە. لە هەندێ شوێندا شیعرەکان جیانەکراونەتەوە، لاپەڕەکان نیشانەی ئەمبەرە و بەریان بۆ دانەنراوە، کەوتن و لەناوچوونی تێدا هەیە.

شیعری بلاَونەکراوەی تێدا هەیە. (٣٣٧) لاپەڕەیە. پێوانەکەی (١٧×١١)ە. ژمارەی بەیتەکانی هەموو لاپەڕەکانی وەك یەك نین.

(کەشکۆڵی حەمیدە خان)

(١٠)

ئەم کەشکۆڵەیش — کە لە شێوەی بەیاضدایە- یەکێکی ترە لە کەشکۆڵە نایابەکانی کتێبخانەی کوردی و، نووسەرەوە بەڕێزەکەی بە خەتە جوانە خۆشەکەی خۆی هونەری لە نووسینەوەیدا نواندوە و بە شێوەیەکی شیاو رازاندویەتیەوە. ئەم کەشکۆڵەیش — بە داخەوە- یەکێکە لەو کەشکۆلاَنەی بەر چەپۆکی چەپگەرد کەوتوە و بەشێکی تێداچوە و سەرەتاو کۆتایی نەواوە، ناوی نووسەرەوەکەی و مێژووی نووسینەوەی نازانرێت.

کاتی خۆی لە لای حەمیدە خانی کچی ئەحمەد موختار جاف بوە، لای ئەو پارێزراوە. لە سەر لاپەڕەی یەکەمی نووسراوە عەبدولکەریم رەمەزان گولپی ساڵی (١٩٥٧) بە ئەمانەت وەریگرتوە بۆ ئەوەی بینووسێتەوە و دوایی بیداتەوە بە خاوەنەکەی.

ئەم کەشکۆڵەیش بەشێکبووە لەو دیارییە نایابانەی دوای دامەزراندنی کۆڕی زانیاری کورد لە بەغدا کراون بە پۆیلانەی کۆڕی زانیاری. ئەسڵەکەی ئێستە لە (المركز الوطني للمخطوطات) پارێزراوە. وێنەی لە لای من هەیە. ئەوەی کە ماوە (٢٢٨) لاپەڕەیە، دوو کەس نووسیویانەتەوە و یەکەمیان- کە بەشێکی زۆری نووسیوەتەوە- زۆر خەتخۆشبوە، دووەمەکەشیان خراپ نیە و دەخوێنرێتەوە. لاپەڕەی (٦) بەیتی تێدا نووسراوە. پێوانەکەی (١٦×١٠)ە. ئەسڵەکەی کاتی خۆی لە کتێبخانەی کۆڕی زانیاری کورددا بووە.

ئەم دەستخەتە سەرەتاکەی تا لاپەڕە (١١٠)ی شیعری مەولەوییە و نزیکەی (٥٠)ی پارچە شیعری مەولەوی دەبێ لەو ئەندازەدا نووسراون. دوای ئەوەیش بەشی زۆری شیعری بێسارانی و کەسانی دیکەیە.

کەشکۆڵی مەولەوی

(١١)

ئەم کەشکۆڵە کاتی خۆی کە کارم لەسەر کردوە ناوم ناوە (کەشکۆڵی مەولەوی) ئێستەیش هەر بەو ناوەوە لە سەری دەنووسم. یەکێکە لە پۆیلانەکانی کۆڕی زانیاری کورد دوای دامەزراندنی. بە داخەوە ئەمیش لە چەپۆکی چەرخی چەپگەرد بە دوور نەبوەو، لە شپرزەبوون و کەوتن و تێداچووندا بەشێکی بەرکەوتوە. لە سەرەتاوە — کە ژمارەی بۆ دانراوە- بە

لاپـەڕە (٤٧) دەسـتپێدەکات، واتـە بـەلای کەمییـەوە (٤٦) لاپـەڕەی لـە سەرەتاوە کەوتوە، لە ناویشیەوە دیا نییە چەندی لێ لەناوچوە. ئەوەی کە ماوە (٢٠٠) لاپەڕەیـە لـە شـێوەی بـەیاضـدایە، لاپـەڕەی (١٥) بـەیتی تێـدا نووسـراوە، پێوانەکـەی (٢٢×١١)ە. خەتەکـەی (نـستعلیق)ێکـی جوانـە. لـە شوێنێکی نووسراوە:

(تمت از دست فلان ٢٣ سفر ١٢٨٢)، ئەگەر ئەم مێژووە راست بێتن ئەوا ئەمە کۆنترین کەشکۆڵی دیوانی مەولەوییە لەوانـەی لـە دەسـتی منـدان و، نووسـەرەوەکەی ماوەیـەکی بـاش لـە سـەردەمی مەولەویـدا ژیـاوە و، دوور نییـە زۆر بەیەکـەوە بـووبن و بەشـێ لـە شـیعرەکانی لـە دەم و قەڵـەمی مەولەوی وەرگرتبێ.

لـەم دەسـتخەتەدا- جگـە لـەوەی کـە لـە سـەرەتاوە (٤٦) لاپـەڕەی تێداچوە و ئەو تێداچووانە لە بەشی شیعری مەولەویدان- تا لاپەڕە (٩٦)ی شیعری مەولەوییەوە، لەو ئەندازەدا (٦٨) پارچە شیعری مەولەوی هەیە.

لەم نوسخەدا هۆ و بۆنەی وتنی شیعرەکان نەنووسـراون. ئەمـەیش کـە ئێستە ئەسڵەکەی لە ((المرکز الوطنی للمخطوطات))دا پارێزراوە وێنەی لـە کتێبخانەکەمدا هەیە (٨).

کەشکۆڵی حەسەن شەریفئابادی

(١٢)

ئـەم کەشـکۆڵەیش یەکێکـە لـە کەشـکۆڵە رەنگـین و کەموێنـەکانی کتێبخانەی کوردی. خاوەنەکەیـشی یەکێکە لەوانـەی بایـەخی بێئەنـدازەی بـە دیـوانی (مەولـەوی) داوە، بـۆ بایەخـدانی خـاوەنی کەشـکۆڵەکە بـە کارەکەی و، لە ناو کارەکەیـشیدا بـە دیـوانی مەولـەوی، ئەوەنـدە بەسـە کـە

بزانین ئەك كەشكۆڵە بەری رەنجی (٢١) ساڵیەتی. ئەم رەنجەیشی بۆ دیوانی مەولەوی داناوە.

بایەخێكی دیكەی ئەم كەشكۆڵە لەوەدایە، بە مێژوویەكی روون دەردەكەوێ كە یەكێكە لە كەشكۆڵە كۆنەكان و سەرەتای دەستپێكردنی بۆ دوای چوار ساڵ لە كۆچی دوایی مەولەوی دەگەڕێتەوە، بێگومان خاوەنەكەی ماوەیەك هاوچەرخی مەولەوی بووە و، دوور نییە بە خزمەتی مەولەوی گەیشتبێ. نووسەرەوەكەی وردەكاربوە، چەند جار مێژووی تێدا نووسیوە، لەوەوە بۆمان دەردەكەوێ (١٣٠٤ك) دەستی بە نووسینەوەی كردوە و تا ساڵی (١٣٢٥ك) بە دەستییەوە بوە و كاری تێدا كردوە.

وەك لە نوسخەی نایابدا چەند پەخشانی كوردی و فارسی مەولەوی هەیە، لەم نوسخەیشدا هەندێك لەو پەخشانانە وەك ئەوێ هەیە. من بوونی ئەو پەخشانانە بە بەڵگەی نزیكی مێژووی نووسینەوەكە لە سەردەمی مەولەوی دەزانم، یان دروستتر بڵێم: گومانی ئەوە دەكرێت لەبەر نوسخەی مەولەوی خۆی یان نوسخەی نزیك لە نوسخەی مەولەوی نووسرابنەوە.

ئەم نوسخەیە (٢٠٧) پارچە شیعری تێدایە، چەند پارچەیەكی كەم نەبێ هەموویان شیعری مەولەوین. بۆ نموونە یەك دوو دانە لەو پەخشانانە دەگوێزمەوە ئێرە:

١- وفات مرحوم مبرور جنت جاه مولوی ملا عبدالرحیم المتخلص بمعدوم- علیه الرحمه والغفران، و اسكنه الله تعالی اعلی فرادیس الجنان- فی ماه شوال المكرم سنه الف ومائتین وتسع وتسعین، من هجره خیر المرسلین. سنه ١٢٩٩. ل (١٨٩).

لێرەدا بە روونی مانگی شەوالی (١٢٩٩ك= ١٨٨١ز) بۆ کۆچی مەولەوی دانراوە، بەڵام پێشتر ساڵی (١٣٠٠ك) بێ دیاریکردنی مانگ دانراوە.

٢- طاقەت خۆ نابێ....کە خاڵۆ (فرموده بودند) کاغەز بنویسمە پەنجە، یانێ لە گرەوە نزدیکترە، ئەرێ خاك خاك وەسەرم خاص نزدیکە؛ لە گرەوە تا پەنجە پەنج رۆژ رێگەست، نازانم چە بنووسم؟ دەردم دووبارە تازە بووگەسوە، یا خودا خۆم لە کاغەزەکە زووتر بڕۆمەوە، ئاخ خاڵۆ؛ ل (٢٠٩).

ئەم کەشکۆڵە یەکێکە لەوانەی لە دەستی خوالێخۆشبوو _د.محەمەد صدیقی موفتیزادەدا بوون، ئێستە وێنەی لە لای مندا هەیە.

لەم دەرفەتەدا تەنها ئەم دەستخەتەم لە سەرچاوەکانی لای ناوبراو خستە بەرباس و (٤) دەستخەتی تریم لایە کە یەکێکیان دەستخەتی خوالێخۆشبوو خۆشنووس و زانای بلیمەتی کورد مامۆستا سەید طاهری هاشمیە. با ئەوانە بمێنن بۆ کاتێکی لەبارتر.

کەشکۆڵی هەیبەت

(١٣)

ئەم کەشکۆڵەم بە وێنە لە لای برای بەنرخم صباحی حسێنییەوە دەستکەوت. ئەویش سەرچاوەیەکی بە بایەخی دیوانی مەولەوییە، بە خەتی (نستعلیق)ی جوان نووسراوەتەوە. تەعلیقات و لێکدانەوەی سەید محەمەد صاقی هەیبەتی بە سەرەوەیە کە خۆی شاعیر و مەلاچاك بووە. ئەم دەستخەتە (١٤٠) پارچە شیعری تێدایە کە هەمووی شیعری مەولەوییە، جگە لە یەك دوو پارچەی شێخ عەبدوڵای داخی و بولبول کە

یان بۆ مەولەویان نووسیوە، یان لە وەڵامی نامەی مەولەویدا بۆیان نووسیویانن.

دەستخەتەکە دڵۆپە و ئاوی بەرکەوتوە، بەڵام هیچی لە ناو نەچوە. ئەم دەستخەتە بۆنەی وتنی شیعری کەم تێدایە و، تەنها لە شیعرەکانی بولبول و داخیدا ئەوە دیاریکراوە کامە شیعری مەولەوییە و کامە شیعری ئەوانە.

وادیارە لە گەڵ نوسخەی تردا موقابەلە کراوە، چونکە لە هەندێ شوێندا نووسراوە (بلغ) کە ئەمە لە دەستخەتی کۆندا نیشانەی ئەوەیە موقابەلەکراوە لە گەڵ نوسخەی هەمان کتێبدا. لە شێوەی کەشکۆڵدا نووسراوەتەوە لاپەڕەی (١٦) بەیتی تێدایە. نووسەرەکەی لە کۆتاییەوە نووسیویە:

((تمام شد غزليات مرحوم سيد عبدالرحيم المتخلص بمعدوم — عليه الرحمة- حرره الاقل فى ١٨ من ذى الحجة الكرام ١٣٢٤ بقلعهگاه محمد سعيد الحسينى العمرى النجمى)).

کەشکۆڵی کەمەتوو

(١٤)

ئەم کەشکۆڵە لە دەرفەتێکدا نووسراوە بە چەرم بەرگی تێگیراوە، لە رووی رێکخستن و نووسینەوەوە ناگاتە بایەخی کەشکۆڵەکانی دی، خەتەکەی ئێرەتییەو دەخوێنرێتەوە، ژمارە بۆ لاپەڕەکانی و پارچەکان دانەنراوە. ناوی نووسەرەوەی پێوە نییە. نزیکی سەد لاپەڕەیە، (٦٩) لاپەڕەی شیعری مەولەوییە، لە رێگەی برای بەنرخم کاك عیرفانی پارساوە لە سەقز وێنەیم لەسەر سیدی دەستکەوتووە.

بۆ کاری لێکۆڵینەوە و بەرانبەری نوسخە سوودی باشی هەیە.

ئەنجام:

ئێمــە کــە لێــرەدا کۆبووینەتــەوە بــۆ ڕێزلێنــان لــە مەولــەوی و بــەرزڕاگرتنی یــادی خــۆی و شــوێنەوارە شــاکار و بــەرزەکانی، چــاك وایــە کۆبوونەوەکــەمان لــە جــوغزی قــسەکردن و پیاهەڵدانیــدا نەخولێتــەوە و دوای تەواوبوونی کۆڕەکە بگەینە ئەنجامگەلێك کە بە قازانجی مەولــەوی و بەرهەمەکانی تەواوبێت و، کارگەلێکی وەها بکەین بۆ کۆڕی داهاتوو کە بۆ مەولــەوی ببەســترێت چــەند شــتی نوێمــان لــە دەســتدا بێــت پێــشکەشی بەشداربووانی کۆڕەکــەی بکــەین و بڵــێین: لە مــاوەی ساڵێ یــان زیــاتر یــان کــەمتری رابــوردوودا ئــەم خزمەتانــە بــە بەرهــەم و شــوێنەواری مەولــەوی کــراون. بــۆ ئەمــەیش مــن لــە عاسی خۆمــەوە لــە بــەر تیــشك و ڕۆشــنایی باسەکەمدا چەند پێشنیارێك دەکەم:

یەکەم: لەم باسە کورتەدا من ناوی (١٤) سەرچاوەی دیــوانی مەولــەویم بــە گــوێی ئێــوەی نــازیزدا دا، کــە بەشــی زۆریــان تــەنها لــە لای مــن هــەن. حــەکیمی مــەلا ســاڵح لــە نووســینێکی بڵاوکراوەیــدا باســی (١٣) کەشــکۆڵی مەولەوی دەکات، حەسەن و گۆران کە دیوانی مەولــەوییان چاپکردوەتەوە، لەوانەیــە چــەند کەشــکۆڵ و دەســتخەتیان لــە بــارەی مەولەوییــەوە چــاپکردوەتەوە، لەوانەیــە چــەند کەشــکۆڵ و دەســتخەتیان لــە بــارەی مەولەوییەوە لە دەستدا بێت، صدیقی بۆرەکــەیی کــە کــاری بــۆ مەولــەوی کردوە دەبێ چەند دەستخەتی لەلابێت. کەسانی دیکەش کــە ئێمــە نــازانین و ئاگامــان لێــان نییــە لەوانەیــە چــەندین دەســتخەتی نایــابی شــیعری مەولەوییان لەلابێت...

لێرەدا ئەم هەلە لە کیس نادەم و ئەو داوای کە چەند جار بە نووسین و گــوتن کردوومــــە، ئــــەمجارەیش دەیکەمــــەوە و دەڵــــێم: ئەگــــەر

(دەستخەتخانەی کوردی)مان هەبوایەت و سامانی بە سامانی کەلەپووری کوردی تێداکۆکراوەبوایەتەوە و دەستخەتەکانی مەولەوی خۆیان، یان وێنەیانی تێدا بوایەت، کاری لێکۆڵەری کورد زۆر ئاسان دەبوو، بە خەرجێکی کەم و زەحمەتێکی کەمتر دەگەییە ئامانجی خۆی. بۆیە دەڵێم: تا زوو پەلەبکەین بۆ دامەزراندنی ئەو دەزگا هێشتا کەمە.

دووەم: تا ئەو کاتە ئەو دەزگا دێتەدی با لەناو خۆماندا هەماهەنگی و هاوکاریمان هەبێت و، کە یەکێکمان خەریکی لێکۆڵینەوەی دیوانی شاعرێك بوو کەسێکی دیمان شتێك لە شوێنەوار و بەرهەمی ئەو شاعیرەی لەلابوو، با درێغی لێنەکات و نەیشارێتەوە و بە سنگێکی فراوانەوە بە دەنگیەوە بچێت و بۆشاییەکانی بۆ پڕبکاتەوە و کارەکەی بۆ تەواوبکات.

سێیەم: با گیانی زانستی و سوودوەرگرتن لە سەرچاوە- هی هەرکەس بێت- لە ناخمان و لە کارماندا گەشەبکات و کارەکانمان بە لێکۆڵینەوەی زانستی دەوڵەمەندبکەین.

لێرەدا یەك نموونە دەهێنمەوە: من ساڵی ١٩٧٨ وتارێکم لە ژمارە (٦)ی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورددا بڵاوکردەوە، ئەو وتارە بەری شارۆی چەندین کەشکۆڵی نایاب بوو، چەندین بۆنە و هۆی وتنی شیعرەکان و چەندین پارچە و تاك و چوارخشتەکی شیعری بڵاونەکراوەی مەولەویم هێنابوو. لەو کاتەوە تا ئێستە چەندکار بۆ دیوانی مەولەوی کراوە، ئەو سەرنج و بۆچوون و شیعرە بڵاونەکراوانە رەنگدانەوەی ئەوتۆیان لەو کارانەدا نەبوە، بە تایبەتی لە دیوانی مەولەوی (حەسەن و گۆران)دا کە سەرلەبەری دیوانی مەولەوییان بە زیاتر لە (٦٠) پارچە شیعری بڵاونەکراوەی مەولەوییەوە چاپکردووە، چ دەبوو ئەگەر سوودیان لەو سەرچاوە وەك پێویست وەربگرتایە و ئەو بابەتانەیان بخستایەتە

سـەرکارەکەیان و هـەر هەڵـە و پەڵەیەکێـشی تێـدا بوایـە بیاخـستایەتە ئەستۆی من؟؟.

هـەر ئـەو گیـانی نازانـستییانە وایکـردوە کەسـانێك سـوودیان لـەم سەرچـاوە وەرگرتـوە، بـەڵام کـە هـاتوون ((ئـەو هەوڵانـەی کـە بـۆ خزمـەتکردنی بەرهەمـەکانی مەولـەوی دراوە))یـان ریزکـردوە، ئـەم سەرچاوەیان بواردوە؛

چوارەم: دەبێ ئەوەیش لەبیرنەکەین ئەدەبی کوردی بەگشتی و دیوانی مەولـەوی بـە تایبـەتی، قـەرزداری خانـەقاکانی تەریقـەتی نەقـشبەندی و شـێخانی ئـەو تەریقەتـەن، چـونکە لای ئـەو زاتانـە و لـە خانەقاکانیانـدا بایەخێکی باش بە نووسینەوە و گەشەکردنی ئەو سەرچاوانە دراوە، لەو دەسـتخەتانەدا مـن دیـومن ئەوانـەیان کۆتاییـان مـاوە، یـان نـاوی نووسەرەوەیان دیارە - چواریان بە کەشکۆڵی شێخی حیسامەدینەوە بۆ خەلیفـە و پیـاوانی ئـەو تەریقەتـە بـە دەسـتی موریـد و مەنـسووبان نووسراونەتەوە.

پێنجەم: من کە لێرەدا باسی چواردە کەشکۆڵی شیعری مەولەویم کرد، زیـاتر مەبەسـتم ئـەو کەشـکۆڵانەیە کـە یـان سـەرلەبەر تایبـەتکراون بـە شیعری مەولەوییەوە، یان بایەخی زۆریان تێدا بە دیوانی مەولەوی داوە، چونکە- بێجگە لەمانـە- چەندین کەشـکۆڵم لـە لایـە کـەم تـا زۆر کـەمیان هەیە لای لە شیعری مەولەوی تێدا نەکرابێتەوە.

پەراوێزەکان

١- بڕوانە: الادب الاسلامی، المجلد الرابع، العدد الخامس عشر، ١٤١٨ﻫ ١٩٩٧م.

٢- بڕوانە: محەمەد عەلی قەرەداغی، بووژاندنەوەی مێـژووی زانایـانی کـورد لـە ڕێگەی دەستخەتەکانیانەوە، بەرگی چوارەم، چاپخانەی (الخنساء)، بەغداد ١٤٢٢ك ٢٠٠٢ز، ل ١٨٣.

٣- سەرچاوەی پێشوو، بەرگی حەوتەم؟، دەزگای ئاراس، ٢٠٠٧ چـاپی یەکـەم، ل (٢١٠).

٤- باسـی ئـەم کەشـکۆڵەم لـە چـەند شـوێندا نووسـیو. لەوانـە: پاشـکۆی عێـراق، ژمـارە (١٢- ١٣)شـوبات و ئـازاری (١٩٧٨). ئـەلبوومی کەشـکۆڵ بـەرگی یەکـەم، ل (١٦٤). بەرکولێك لە خەرمانی شیعری سالم ل (٢٥).

٥- بڕوانە: کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی، بەرگی شەشەم، دەزگای ئاراس هەولێر، چاپی یەکەم.

٦- بڕوانە: بووژاندنەوەی مێـژووی زانایـانی کـورد_ بـەرگی هەشـتەمن دەزگـای ئاراس، هەولێر- چاپی یەکەم –(٢٠٠٨)، ل (١٥٥).

٧- بڕوانە: گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ژمارە (٦).

٨- لە بەرگی پێنجەمی بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورددا ل (٢٣٢) سـوودم لەم کەشکۆڵە بۆ باسێك لە سەر بێسارانی وەرگرتوە.

لە بارەی پۆیلانەی کۆڕی زانیاری کوردیشەوە لە سیمینارێکدا کـە ئێـوارەی (١٨/١/ ٢٠٠٩) بـۆم بەسـترا، بـە درێـژی دواوم و بابەتەکـە لـە بـەرگی نۆیـەمی بووژانـدنـەوەی مێژووی زانایانی کورددا بلاّودەبێتەوە.